

A kiválasztottak csalthatatlan érzékenysévével és akaratával jártad végig utadat, s ahogy Kodály tanár úr írta: öregebb korodban úgy tekinthetsz vissza ifjúságodra, hogy megismered magad benne. De a megismerés kulcsát nekem is átadtad, nemcsak az élő néphagyományt ismerhettem meg a Te segítségével, olykor kezemben filmfelvevőgéppel is, hanem emberségből és kitartásból is példát mutattál nekem, s minthogy hűséges tanítványnak mutatkoztam: fiaddá fogadtál, s ezt a fogadott fiúságot büszkén viselem. De büszkék arra mindazok a galgamácsai lányok és fiúk – többen közülük már nagymamák és nagyapák –, akiket te tanítottál meg saját mácsai dalaikra-táncaikra.

A szépre és jóra oly fogékony lelkű lányod, Etelka talán elsőként adta tovább, mint vácgregesi óvónő mindazt, amit tőled tanult, s egy-egy óvodai ünnepélyen, amelyen résztvettél te is, öröm volt látni boldogságtól sugárzó arcodat, amint a kicsinyek ajkáról a mácsai dalokat újra hallhatod. Felbecsülhetetlen a Te munkád, s érett gyümölcsét a mácsaiak – úgy gondolom – csak ezután fogják értékelni igazán.

Ha valaki kíváncsi lesz a következő évtizedekben egy magyar falu múltbéli életére, akkor a leghitelesebb leírásként a te könyvedet, a Falum, Galgamácsát kell mindenkié előtt elolvasni, mert kevés könyv íródott ilyen részletekig menő pontossággal és szeretettel, mint ez az 500 oldalas kötet, gyönyörű szép képeiddel.

A szeretet és szépség labirintusa ez a könyv. Életed summája, amiért mindannyian köszönetet kell mondjunk Neked. Egy francia filozófusnő: Simone Weil soraival zárnám búcsúmat, mert úgy érzem most, hogy a legtömörebben az ő szavaival tudom elmondani mindazt, amit rólad gondolok. Pilinszky János fordításában így hangzik: „A szépség labirintus. Sokan elindulnak benne, de félúton elfáradnak. Csak keveseknek van erejük bejutni a labirintus közepébe. Ott Isten várja, fölfalja és kiokádja őket. Akkor – e választott kevesek – kijönnek a labirintusból, megállnak a labirintus bejáratában, s az arra jövőket szelíden befelé tessékelik.”

Te már ott állsz ennek a számunkra még ismeretlen helynek a bejáratánál és szelíden, szinte csak a szemeiddel befelé hívogatsz minket. Kevés időt hagyjál még nekünk, hogy munkáinkkal, tetteinkkel felnőhessünk hozzád.

Irodalom

Vidéki Orfeusz

Tolnai Ottó válogatott verseiről

A vajdasági magyar irodalmi avantgarde-ról, a Symposion-körről és izgalmasan szerkesztett folyóiratáról sokáig csak beavatott filozok, a modernség számára kivívott tágasabb mozgásteret irigylő költők és kritikusok szektái tudtak nálunk; megostromolták a Forum kiadó könyvheti sátrát, saját lehetőségeik megvalósulását, itthon kipróbálatlan irányzatok szövegmintáit keresték és találták meg a vegyes minőségű

papírra nyomtatott kötetekben, a körbeadott lappéldányokban, a vonzó költőnő zsúfolt nézőterű előadójánál. Egyszer csak azután fordulatszerű változás alakította át a határon túli magyar irodalom recepcióját. A könyvkiadástól az akadémiai irodalomtörténetírásig „hivatalos” figyelem fordult feléje, s ez mindenestre szervezettebbé, rendszeresebbé tette a kapcsolatokat, szélesítette a tájékozódás lehetősé-

gét. Fölfedezni és földolgozni valónk bőven maradt, de a legendásító titokzatosság hangulata, amely nem mindig kedvez a szellemi találkozásnak, észrevehetően csökkent.

Ezért is öröm magyarországi kiadásban kezünkbe venni Tolnai Ottó válogatott verseit. A hatvanas évek nemzedéki áttörésének egyik főszereplője, akinek nevéhez az irodalmi funkció fölfogásának gyökeres megváltoztatását társítják a jugoszláviai magyar szellemi élet ismerői, nagyjából két évtized jól megrostált termésével ad magáról önarcképet és fejlődésrajtot. E húszegynéhány ívnyi verset lehetne, de aligha érdemes csupán programos elméletek realizációjaként, a különféle izmusok poétikájának illusztrációjaként olvasni. Újításokon, leleményeken, eltanulható technikákon túl Tolnai költészete is a fedezetül mögötte álló (és benne megvalósuló) személyiség egyszeri varázsától, a létélmény eredetiségétől és intenzitásától, a nyelvi kifejezés ízségétől, szellemességétől válik szemünkben vonzóvá és értékesé, példája épp ezzel a tanulással, nem pedig a versmodellek kopirozása által segítheti magukra találni a neoavantgarde felé tájékozódó fiatalabb magyar költőgenerációkat.

Korai rövid verseit az a jóleső harmónia teszi emlékezetessé, amely a tárgyválasztás hétköznapiasága, életszerű spontaneitása meg a keresetlen megszólalás, a természetes dikció találkozásából születik. Az egyszerű témák és formák kultiválását indokolhatta ugyan egyfajta tudatos ellenkezés a kelet-európai irodalmak hagyományosan kötelező közéletiségével, a politikai és erkölcsi szerepvállalás-kényszerével szemben, a művek java azonban csak a másról és másként beszélés következetességével utal erre az eltökéltségre. A fiatal Tolnai humanitása a mellékesnek látszó emberi tények megbecsülésében, a megfigyelés és meditáció póztalan komolyságában bújik meg; hamar rátalál a maga beszédes motívumaira eredendő természetközelsége is, egyfelől a friss érzékletek nyomán föltámadó nosztalgiában (*Gyümölcsz szállítmányok az éjszakában*), másfelől az öldöklő létharc, a ragadozókra és áldozatokra ha-

sadó vegetatív világ visszafojtott fájdalommal ábrázolt képeiben (*Sirálymellcsont*). A szellem és a nyelv működtetésének, a megértésnek és megnevezésnek a gyönyörűsége is kiérzik már az első ciklusokból, s Tolnait tartósan jellemzi majd a megszólalás mámoros könnyűsége – egyáltalán nem főlösen áradó verbalizmusról van szó, hanem a nyelvvel bánás gyöngéd szenzualizmusáról, a kötetcímben is kiemelt orfeuszi ihletettség egyik tényezőjeként a költészet mágikus erejének külső hatalomra nem pályázó, modern és ironikus fölidéséről.

A hosszabb költemények sora a *Doreen* 2-vel indul meg, amely egyúttal a műfaj ars poeticát helyettesítő önreflexiója is: „hogyan legalább a versben / nyújtózkodhassak” – értelmezi a költő a tágabb forma vonzását, hajótöröttként szeretne hanykolódni, bele akar fulladni minden versbe. A szürrealizmustól ihletett (de nem az értelmetlenségig „automatikus”) szó- vagy mondatsozrokban gyakran zárt és tömör verssejtek fedezhetők föl, az asszociálás szabadsága nem szünteti meg a részek és az egész kapcsolatát. A képzetek, sodródásuk látványos irányítatlansága ellenére, összefüggő és egymással szembenálló alakzatcsoportokká osztódnak; A *Málnakörben* például a köröm, a karom, a tű, az ekevas és más szűrést, vágást, beszakítást sugalló motívumok kerülnek oppozícióba az arc, a szem, a szeméremdomb lágyságával, a „fűrészporpuha”, sőt „mennországpuha” védtelenség bőkezűen adagolt képzeteivel. A *Legyek karfiol* és a *Cím nélkül* az avantgarde poémák nehezebben érthető csoportjához tartoznak, a mélytudat homályosabb, csak tapogatózva követhető áramlásaira utalnak; szemléletüket és grammatikájukat csapongó merészség, tipográfiájukat vizuális és grafikai hatásokra törekvő bonyolítja, a beépített idézetek és köznapi talált szövegek montázsja talán az irányított figyelem tárgyainak és az akaratlan halomásoknak összekeveredésére, tudatbeli kaotikus elvegyülésére céloz.

Egyszerűség és bonyolultság, rövid és hosszú forma, elemző és összefoglaló igény mintegy a belégzés-kilégzés ritmusának természetességével váltakozik versvilágában, periodikusan vissza-visszatérő sávo-

kat képezve, amelyek iparművészeti vagy zenei analógiákat ébresztenek, s nem az egyes versek: az egész életmű szőnyszerűen dekoratív megkomponálásának törekvéseire vallanak. Ennek egyik eszköze a motívikusság erős hangsúlyozása, a sűrű visszatérés tárgyakhoz, emlékekhez, meditációs alkalmakhoz, látomásokhoz. Kivált a *Rekapituláció*tól kezdve bizonyul ez az eljárás fölünyesen tudatos, elvszerű vállalkozásnak: „úgy látszik elérkezett az idő / amikor ismételni kezdi magát az ember / titkon persze / mind szorosabbra húzva az áttetsző szálakat”. Az ismétlődés jelentése: kontinuitás, életegység, azonosság, „ezek a körök / igen, ezek a körök végre / munkám törvényszerűségeit mutatják”. A rekapituláció nemcsak az élet, hanem a költészet újragondolását is sürgeti; föllapozva és értelmezve a régebben írott köteteket, képzetben éppúgy meg lehet hosszabbítani egy-egy alkotói korszak poétikáját, mint ahogy a gyermekkori meggyolpás emlékét folytatja tovább egy álomszerű, abszurd vízió. Lírájának autotematizmusa nem a költői fantázia elapadásának jele, inkább az élet irodalomban újjáteremtett egységéről, a lélek évszakainak kozmikus törvényeket követő körforgásáról tanúskodik.

Keats híres meghatározását paradox szellemben továbbfejlesztve, Tolnai a *rút* igazságát – s ezen keresztül szépségét – hirdeti. A baudelaire-i dög neki kedves, a „vérengző nyuszi” tetemét, aki előbb maga ölt, majd egy kutya az egész bensőjét kirántotta, régi festők csendéleteinek kolorizmusával és plaszticitásával ábrázolja: „dülledt szemű, belül gyöngyház bordázott, szőrös cső”. Az iszonyatosban talált gyönyörűség látszólagos ellentmondását gyakran a nevetségesség mozzanata komplikálja és színezi groteszkké. Ez nyilatkozik meg alantas és fennkölt, meghökkentő és komoly, profán és szent képzeteket gátlástalanul egybeolvasztó, újszerű szösszeteleiben („vérhaséj”, „tükörseméttel”, „számárbórmennybolt”), bizarrságukban kifejező jelzős és határozói szerkezeteiben („gyűrött tojás”, „tank szívkeretben”). A *Wilhelm-dalokban* fölerősödik és formalkotó elvvé lép elő addig is kedvelt alakzatai közül a szójáték, a kancsal rím, a pa-

radoxon, s kiemelt jelentőséget nyer a grammatikai elemek önállósításán s fölszabadításán alapuló nyelvi alkimia, valamint a durván triviális szavak expresszív stilisztikai hatásának kiaknázása. Találomra kiragadott példaként a költemény 3. számú darabjára emlékeztetünk, amelyben a gitár, az irrigátor, a gitt, a batár és más szavak részleges egybehangzásától gerjesztett ihlet nyomán a képtelenség, a nonsense élményét sugalló autonóm szöveg jön létre. Mégis, ez a költő végig megőrzi az emelkedettség, a nagyság iránti érzékét, s *Az uralgó csúcsban* (amelyben egyébként a szabad vers helyét lendületes gesztussal a motívumokat sűrűn egybeszóvó költői-művészi próza veszi át) kiküzdí a tisztaság, a magasság, a „mindenben” ott lévő csúcs misztikus árnyalatú élményét.

Hogy kerül hát a „vidéki” jelző az orfeuszi alkatú, Cendrars és Michaux követőjeként induló, a világvárosokban, a világirodalomban (és Nyugat- meg Kelet-Európa zenéjében, képzőművészetében) fesztelenül otthonos lírikus önjellemzésébe, melyet költészete summázatához választott cégérül? Nyilván ironia is van ebben a definícióban, de nemcsak az. Emlékszünk Illyés különböztetésére provincializmus és parcializmus között; Tolnai, bár öntudattúltengés nélkül, azonosságot vállal szűkebb hazájával, mert mondandójával és nyelvezetével, nem pedig földrajzi vagy etnikai hovatartozását elhomályosítva kíván modern világpolgár lenni. Bartókén vagy Giacomettién kívül Csáth, Gozsdu, Szentelky örökségét is folytatja, jugoszláviai, cseh, lengyel költőkkel tart mottókban, idézetekben, parafrázisokban is tükröződő kapcsolatot. Finom erekként húzódnak végig a versek egy rétegén a Ferenc József-i „békeidők” eltávolító ironiával, illetőleg a gyermekkori faluélmény hol érzelmesebben, hol a paródia csúfondarosságával megjelenített képzetei. Költészete, legalábbis egyik elhanyagolhatatlan aspektusa azt a fölismerést sugározza és terjeszti ki kelet-közép-európai érvényűvé, amelyet egy Zágráb és Kanizsa közötti régi utazásra emlékező kisprózában ilyen egyszerű szavakkal formuláz: „igen, itt élni is lehetne tán . . .”

Csűrös Miklós